

Стежками Військової округи «Заграва» на Сарненщині

Національно-визвольна боротьба українського народу 1917-1921 рр. за свою державу закінчилася трагічною поразкою. Українські землі розділили між Радянським Союзом, Польщею, Румунією та Чехословаччиною. Важкими були міжвоєнні роки для українців, та попри розмежування своїх історичних територій український народ піднявся на боротьбу за соборність і самостійність України. Взимку 1929 р. у Відні створили Організацію українських націоналістів (ОУН), головним тереном діяльності якої була Західна Україна. На той час найбільшими ворогами української державності ОУН вважала радянський і польський імперіалізм.

Оунівці очікували війни між Німеччиною та Радянським Союзом і прагнули використати її виключно для того, щоб відбудувати самостійну державу, незалежну від будь-якого окупанта, чи то совіти, поляки чи нацисти. 22 червня 1941 р. почалася радянсько-німецька війна. Масовий терор проти українського народу нацисти застосовували з неабиякою жорстокістю. Тому їм не дивно, що така політика викликала справедливі опір українського населення.

У 1941-1942 рр. у структурі українського визвольного руху на Волині та Поліссі починають виокремлюватися декілька політичних сил, які формують опозицію до німецької влади. Серед них – УПА «Поліська Січ» Тараса Боровця, ОУН під керівництвом Степана Бандери й Андрія Мельника.

Процес формування УПА відбувався у декілька етапів. Перший тривав до осені 1942 р. і характеризувався створенням самооборонних кущових відділів ОУН(Б). Другий – охоплював період від жовтня 1942 р. до весни 1943 р., коли відбувалося стрімке кількісне зростання підрозділів ОУН(Б) до рівня мобільних загонів унаслідок переходу на незаконне становище частин української поліції. Третій – весна-літо 1943 р., коли загони Поліської Січі та ОУН(М) примусово приєднали до підрозділів ОУН(Б) та їхнє об'єднання в єдину армію під загальною назвою УПА.

Одночасно з активізацією оунівського підпілля в липні-серпні 1941 р. на Поліссі почали активно діяти озброєні загони Тараса Боровця, зорієнтованого на уряд УНР в екзилі. 28 червня 1941 р. у с. Немовичі на Сарненщині

вів переговори зі штабом УПА-Північ, однак пропозицію про входження його відділів в єдиний повстанський рух Бульба-Боревець відхилив. У липні 1943 р. Бульба-Боревець перейменував очолювані ним загони в Українську народно-революційну армію. 18-19 серпня 1943 р. УНРА роззбрели частини УПА.

Паралельно з діяльністю УПА «Поліська Січ» на Поліссі восени 1942 р. з найкраще вишколених воїнів самооборони Сарненщини створили перший військовий підрозділ ОУН(Б) під керівництвом С. Качинського на псевдо «Остала». Інформація про створення УПА 14 жовтня є в постанові Української головної визвольної ради від 30 травня 1947 р. і з наказу Романа Шухевича від 14 жовтня 1947 р.: «Мінає 5 років з того часу, як член ОУН(Б) «Остала» почав на Поліссі організувати збройні групи для боротьби з окупантами України. Маленькі ці групи, борючись одночасно з німецькими й більшовицькими партизанами, дали початок новим формам визвольного руху – Українській повстанській армії. Наступним був етап створення кущових самооборонних відділів, основу яких становили члени ОУН(Б) та місцеві мешканці, які проводили мобілізаційні заходи, старшинські курси, нагромаджували зброю, закладали бази продовольства, будували криївки. Процес формування збройних відділів ОУН у перші місяці відбувався швидко та масово. Підрозділи об'єднувалися у сотні, курені,

ім. Остаїа – А. Рудика («Шавула»), ім. Колодзінського - М. Скуба («Лайдака»), ім. Комарова - М. Мельник («Корак»), ім. Хмельницького - В. Брилевський («Боровий»).

В оперативно-територіальних командуваннях керівництво Військовою округою і групою УПА належало командирів груп. Йому підпорядковувалася штаб групи на чолі з начальником та ад-

видавали періодичне видання «До зброї». Власне, саме в цьому журналі було надруковано про загибель перших командирів УПА С. Качинського на псевдо «Остала», який загинув у бою за фабрику в Оржеві на Рівненщині, та І. Перегінняка на псевдо «Коробка» - біля Висоцька. Поряд із політично-пропагандистськими матеріалами, які пропагували ідею незалежної та самостійної України, у пресі УПА висвітлювалися матеріали військово-технічного, політично-інформаційного характеру, а також друкували ліричні та гумористичні. З метою мемуарної та архівної праці в УПА створили Українську пресову службу.

Безпечного значення в діяльності УПА набула господарська референтура. Перебування на штатному забезпеченні такої великої кількості людей потребувало організації потужного господарського апарату заготівлі та

сільськогосподарських працівників, зокрема в с. Кричильськ Сарненського району, де проходив підготовку 500 воїнів. Зв'язковими часто були місцеві знайомі двачата. На хуторі Нетуша біля села Тинне від жовтня 1942 р. по січень 1943 р. відбувся перший вишкільний табір старшин для бойовиків ОУН(Б) під назвою «Холодний Яр» та місце вишколу санітарок і зв'язкових УПА. В с. Чабель діяла підстаршинська школа групи УПА «Тютюнник», пройшло 2 вишколи бойців (65 воїнів).

Надрайон «Лісова пісня» складався з 5 районів – Сарни, Дубровиця, Володимирець, Рафалівка та Рокитне, включав 19 сіл і міста Сарни й Клевіс. На той час на Сарненщині проживали 33000 українців і 7000 поляків. Структурною оунівською сіткою охопили весь надрайон, в якому відкрили три «Прогресиви», два хороших гуртки, три бібліотеки, працювали 7 українських шкіл, де навчались 470 учнів та викладали 13 вчителів. У 15 селах функціонували 16 сільських упів. У результаті успішних бойових дій і підтримки місцевого населення повстанці почали контролювати цілі райони, на які ворог не смів зазіхати, а якщо і перебував, то неминуче терпів поразку, а воїни УПА й далі встановлювали свою владу.

У надрайоні «Лісова пісня» (Сарненщина) лісничів розміщалося до 3000 чоловік. В основному вони дислокувалися у містах і великих селищах, у селах заходили лише вдень і в супроводі сильних відділів жандармерії та допоміжної польської поліції. Не маючи особливої підтримки, повстанці змушені були боротися на три фронти: радянський, німецький і польський. Десятки людей нацисти втрачали, потрапляючи у засідки УПА. Серед акцій УПА 1943-1944 рр. на Сарненщині можна назвати такі, більш відомі: у ніч з 23 на 24

ВІЙСЬКОВО-АДМІНІСТРАТИВНИЙ ПОДІЛ ВІЙСЬКОВОЇ ОКРУГИ УПА «ЗАГРАВА» (серп.-листопад 1943 р.)

с. немовичі на Сарненщині Т. Боровець видав свій перший наказ, яким зобов'язав командирів осередків УНР і «Вільного козацтва» створити невеликі повстанські загони та розпочати диверсійні акти в тилах Червоної армії. Після початку радянсько-німецької війни, для запобігання мародерства і розбою стійкішо виникали групи порядку. Тому Т. Боровець із групою прихильників роззброїв в Сарнах місцеву міліцію (тих, хто ще залишився) і взяв владу у свої руки. За згоди німецького командування створили Окружну команду міліцію в Сарнах – це її офіційна назва для німців, неофіційна – Головна команда Поліської Січі УПА. Це підтвержує і його другий оперативний наказ 17 липня 1941 р., в якому йдеться: «Згідно з наказом німецького військового командування в Сарнах, я приймаю командування українськими повстанськими загонами».

11 липня 1941 р. в Сарнах відбулося свято проголошення української державності та розпочався процес формування місцевих органів влади. З'явилася група представників від ОУН(Б) на чолі з Іваном Литвинчуком, Григорієм Рибаким та Анатолієм Татурою. Саме в той час Тарас Боровець отримав офіційну посаду керівника Сарненської окружної міліції. Згідно з його спогадами, перший озброєний відділ «Поліської Січі» з'явився в районі населених пунктів Клевіс-Вири-Немовичі. Допомогали йому в цій справі місцеві жителі Володимир Комар, Юрій Круглий та Анатолій Мандебура.

У березні-квітні 1943 р. отаман

еднувалися у сотні, курені, чоти. Наприкінці весни 1943 р. уже існували порівняно великі повстанські формування у 500-800 воїнів. Повстанські загони ділилися за територіальним принципом.

Наприкінці літа після часткової розкопирізації УПА перейшла на воєнний стан, який поділяється на фронт і запліт. У цьому випадку фронт – це діяльність УПА, а запліт – військово-адміністративна діяльність ОУН. Керувала цією структурою військова влада – Головна команда УПА на чолі з Головним командиром УПА Д. Клячківським на псевдо «Клим Савур». Село Поляни стало місцем збору ОУН ПЗУЗ 22 січня 1943 р.

Згідно з цією структурою, Сарненщина належала до Військової округи «Заграва», шрифту «01». До складу якої входили надрайони: «Лісова пісня» (Сарненський район), «Гало» (Столинський), «Болото» (Пінський), «Долина» (Костопільський). Серед перших командирів і командантів запліта ВО «Заграва» відомі такі: командир Іван Литвинчук на псевдо «Дубовий», командант Юрій Рибак – «Юрко», політвиховник С. Костецький – «Зимний». Найбільшою тактичною одиницею УПА був курінь (500-700 воїнів), до якого входили 3-4 сотні. Кожна з них нараховувала 100-150 воїнів і мала три стрілецькі й одну чоту важких кулеметів. Чота (30-50 воїнів) складалася з 3-4 роїв по 10-14 бійців у кожному. Надрайон «Лісова пісня» ділився на сотні: ім. Богуна, командир Н. Семеновка («Ярема»), ім. Дорошенка - В. Левкович («Борон»),

міністрація запліла на чолі з командантом. Обов'язком начальника штабу групи була організація побуту та діяльності війська, а конкретно - розробка планів військових операцій, підготовка практичних заходів до їх проведення. У штабі групи функціонував політичний відділ (штаб) на чолі з референтом (також міг називатися ШПШ). До його функцій належали пропагандистська робота та політичне виховання особового складу відділів групи. Командант запліта керував усією організаційною роботою підрозділу ОУН, мобілізацією до УПА, встановленням норм і контролем роботи цивільної адміністрації, розподарчих структур на території Військової округи.

Політично-пропагандистську роботу на охоронених повстанським рухом територіях проводили шляхом поширення періодичних і неперіодичних видань, які друкували в підпілліних друкарнях Крайового проводу та Військового округу. Керували виданням політично-пропагандистської літератури суспільно-політичні референти запліта за участю воїнів УПА. На території ВО «Заграва»

постачання. Такі автономні структури створили в усіх надрайонах. Певну увагу в УПА приділяли організації радіозв'язку, який використовувався для зв'язку з відділами на Поліссі.

Сили УПА швидко зростали, цьому сприяло створення розгалуженої мережі військових вишколів для патріотично налаштованої української молоді. Також постала гостра потреба в підготовці власних старшинських кадрів. З цією метою влітку та восени 1943 р. організували формальні старшинські школи. Зовнішні кільце охорони створили відділи ВО «Заграва». За вибитком періодів німецьких акцій школа зі штабом базувалася на хуторах біля Степана. Старшини якого разом із викладачами вивчали різні дисципліни. Після закінчення 4-місячного курсу старшинського вишколу та прийому іспитів у грудні 1943 р. школа завершила роботу. Паралельно діяв і другий вишкіл (юнацький) «Лісові чорти» під керівництвом Ф. Польового на псевдо «Поль». Відбувалося розгалуження мережі військових вишколів під офіційним прикриттям підготовки

важкого рейду. Чота Крука, провідник Воляк, Дубовий, Потал, Блідий. Було 8 убитих упівців, поранені Крук і Комар.

У лісі біля с. Немовичі 15 липня 1944 р. весь день тривав кривавий бій із військами Червоної армії. В лісі поховали 15 загинувих воїнів УПА. Також загинули Тетяна Голубовська та її сестра Яся, котрі допомагали воїнкам УПА медикаментами та продуктами. Біля села Кузьмівка 30 липня 1944 р. загинув шеф штабу ВО «Заграва» Дмитро Корінець на псевдо «Бористен».

У с. Тинне 15 серпня 1944 р. відбувся бій між загonom «Дороша» (356 воїнів, командир «Стальний» з енкавдистами (500 чол., 203 полк, 16 стрілецька бригада). Загинули 10 воїнів УПА. В урочищі Крушина, що неподалік від хутора Берушка (Тинне), 23 серпня 1945 р. в бою із НКВД полягли 16 повстанців УПА. Взимку 1944 р. під час нападу фашистів на село Кам'яне-Случанське загинули 15 воїнів УПА.

Вікторія ДАШКО,
директор Сарненського історико-етнографічного музею.